

UDK: 619:636.92:616

QUYONCHILIK XO'JALIKLARINI EYMERIOZDAN ASRASH

Talabalar: Habibullayev S.L., Xushnazarova M.I., Raxmatova U.X., O'rolova G.I., Tolibova F.T.,
Tayanch doktorant: Xushnazarov A.X.

Annotatsiya. Ushbu maqolada quyon eymeriozi haqida statistik, epizootologik, ma'lumotlar, kasallikning kechishi va belgilari, ichki a'zolaridagi patologik o'zgarishlar, diagnostika, shuningdek quyonchilik xo'jaliklarida parazitlar kasalliklarga qarshi kurashish va oldini olish chora-tadbirlari qisqacha jamlangan.

Kalit so'zlar: Sporozoa, eymerioz, koksidiya, oosist, invaziya, diareya.

Krish va mavzuning dolzarbligi. Qishloq xo'jaligining eng muhim vazifasi chorvachilik maxsulotlarini ishlab chiqarishni yanada ko'paytirish hisoblanadi. Quyonchilik chorvachilikda go'sht mahsulotini ko'paytirish borasida va yengil sanoatni xom ashyo bilan taminlash borasida ham katta salohiyatga ega bo'lgan sohalardan biridir. Mamlakatimiz Prezidentining 2020 yil 29 yanvardagi "Chorvachilik sanoatini davlat tomonidan qo'llab qo'vvatlashning qo'shimcha chora tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4576-sonli qarorida chorvachilikning boshqa tarmoqlarini rivojlantirish bilan bir qatorda ixtisoslashgan quyonchilikni rivojlantirish, fermalarni qurish, ularni amalga oshirish bo'yicha vazifalar belgilab berildi. Ushbu qaror bo'yicha Respublikamizda quyon boqishni rivojlantirish dasturiga asosan, 2020-2024 yillarda quyon boqish klasterlarini ishga tushirish dasturi ishlab chiqilgan.

Quyonchilik bo'yicha jahon tajribasining tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu yo'nalish chorvachilikning samarali tarmoqlaridan biri bo'lib, uni rivojlantirishning asosiy ijrochisi shaxsiy tomorqa xo'jaliklari sanaladi. Quyonchilik ravnaqi nafaqat bozordagi istiqbolli talabni shakillantirishdagi imkoniyatlari, balki uning biologik xususiyatlari tufayli ham yuqori salohiyatga ega. Ya'ni uy hayvonlari orasida eng tez yetiladigani ham shu jonivor xisoblanadi. Ma'lumotlarga ko'ra buzoq vazni 47 kunda ikki barobar oshsa, quyon bolasi bunday natijaga 6 kunda erishadi. Shuningdek, urg'ochi quyonlarni to'rt oylikidan boshlab urchitish mumkin. Boqish va parvarishi yaxshi sharoitda tirik vazni 5 kilogramm bo'lgan bir bosh urg'ochi quyon yiliga 6 martagacha bolalab, pirovardida boquvga 42 boshgacha quyoncha olish imkoniyatini beradi. Bu esa 100 kilogrammgacha go'sht, 42 dona mo'yna deganidir.

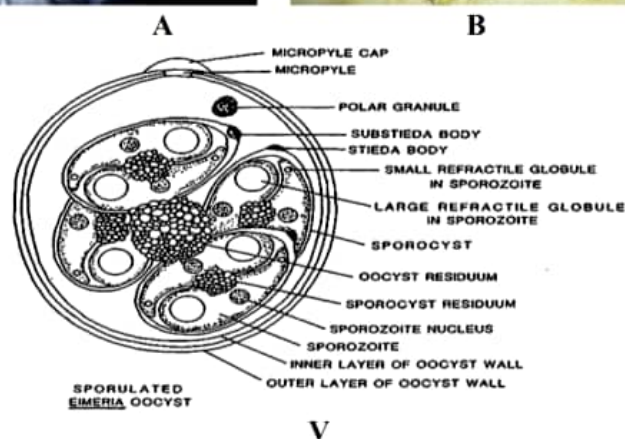
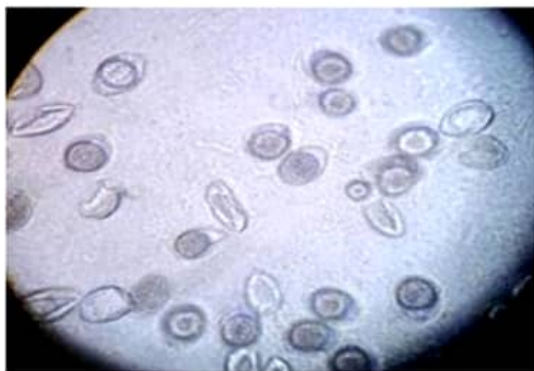
Quyonchilik chorvachilik iqtisodiyotida va iste'mol zanjirida alohida o'rin tutadi. Dunyoda axoli jonboshiga quyon go'shti istemol qilish yiliga 5,5-6 kgni tashkil etadi. Germaniya, Fransiya va Vengriyada bu ko'rsatgich 2,5-3 kg ni tashkil qiladi, ushbu mamlakatlarda maxsulotlarning 65 % klaster usuli bilan ishlab chiqiladi. Respublikamizda ham keyingi yillarda ushbu ko'rsatgichlar ortib bormoqda. Xozirgi vaqtda Respublikamizning cheklangan joylarda ko'plab quyon bosh sonlarning boqilayotgani sababli ular orasida parazitlar kasalliklardan eymerioz tez-tez uchraydi, ayrimlarning nobud bo'lishi, quyon bolalarining o'sish va rivojlanishdan orqada qolishi natijasida xo'jaliklar katta iqtisodiy zarar ko'rmoqda.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi. Quyonchilikning rivojlanishi va maxsulodkorligining oshishiga ko'pincha turli xil parazitlar va yuqumli kasalliklar to'sqinlik qilib kelmoqda. Xususan, quyonlarda eymerioz kasalligi keng tarqalgan, quyonlarning o'tkir va surunkali oqimda kechuvchi protozooz kasalligi bo'lib, bir necha turdagi eymeriyalar ichakning epitelial hujayralarida va jigarda parazitlik qilishi oqibatida sodir bo'ladi.

Eymeriyalar quyonchilik xo'jaliklariga katta iqtisodiy zarar yetkazadi va buning oqibatida xo'jaliklardagi quyonlar bir kecha – kunduzda tamoman qirilib ketish hollari kuzatilishi mumkin. Quyon eymeriozi Respublikamizning barcha viloyatlarida, ayniqsa Samarqand, Qashqadaryo, Buxoro, Xorazm, Namangan viloyatlarining quyonchilik fermalarida keng tarqalgan bo'lib, tarmoqni rivojlantirishda sezilarli to'sqinlik qiladi. Eymeriyalar keltirib chiqaradigan

kasalligining xususiyati va ularning iqtisodiy zarari profilaktik va davolash usullarini doimiy ravishda takomillashtirishni talab etadi.

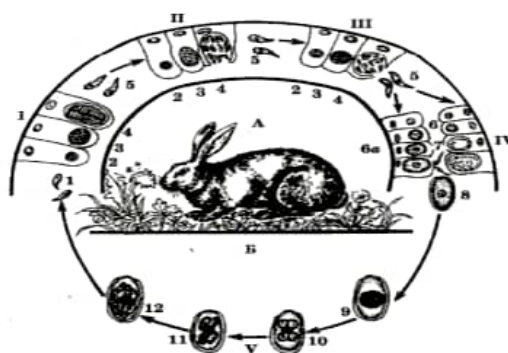
Quyvon eymeriozi qo'zg'atuvchisi sistematika bo'yicha Protozoa hayvonot olamiga, Apicomplexa tipiga, Sporozoa sinfiga, Coccidiida turkumiga, Eimeriidae oilasiga, Eimerinae kichik oilasiga va Eimeria avlodiga mansub. Ushbu koksidiyalar turlaridan biri Eimeria stiedae quyvon jigarida parazitlik qiladi va jigar eymeriozini keltirib chiqaradi, boshqa turlari ichakda parazitlik qiladi. Jigar eymeriozi uzoq vaqt davom etadi (30-50 kun). Klinik ko'rinishi jihatidan, u ichak eymerioziga uxshab ketadi, biroq farqi shundaki, kasallik belgisi kamroq ifodalangan. Odatda ikkalasi xam bir vaqtning o'zida kuzatiladi va har bir quyonda bir nechta koksidiya turlari mavjud bo'ladi. Ushbu eymeriyalarning rivojlanish sikli juda murakkab ammo barcha turlarda u deyarli bir xil, 20-60 kunlik quyonlarda eymeriya o'tkir shaklda uchraydi va oshqozon ichak faoliyatining buzilishi (diareya) bilan birga kechadi, ayniqsa yozda keng tarqaladi. Kasal va kasallanib sog'aygan quyvon bolalari invaziyaning manbai bo'lsa, katta yoshli quyvonlar esa koksidiyalarni tashuvchilari bo'lib xizmat qiladi. Oosistlari bilan ifloslangan quyvonxonalarda, kataklar, suv, ozuqa, asbob-uskunalar va yayrash maydonchalari invaziyani tarqalishida "ko'maklashuvchi" omillar hisoblanadi. Shuningdek, invaziya xo'jalikda ishlovchilarining poyafzallari bilan, supurgi, kuraklarga ilashib, kemiruvchilar va yovvoyi qushlar hamda hashorotlar yordamida ham tarqalishi mumkin.

1-rasm. A-eymeriyaning umumiy tuzilishi. B-eymeriyani mikroskopdagi ko'rinishi. V- koksidiyani ichki tuzilish sxemasi.

Barcha sporalar kabi quyvon eymeriozi ham uchta taraqqiyot davrini boshdan kechiradi: I davr – shizogoniya yoki jinssiz ko'p marta bo'linish yo'li bilan ko'payish; II davr – gametogoniya yoki jinsiy ko'payish; III davr – sporogoniya yoki jinssiz ko'payish yo'li bilan sporozontlar hosil qilish va ularni bir xo'jayin ishtirokida rivojlanuvchilarida tashqi muhit taasurotidan himoya qiluvchi spora hosil qilish davrlari bilan ko'payadi.

Eymeriyalarni hayvon organizmida joylashuviga bog'liq ravishda quyon eymerozining uch shakli farqlanadi: 1. Ichak, 2. Jigar, 3. Aralash shakllari. Amaliyotda invaziyaning aralash shakli muhim o'rin tutadi. Kasallikning boshlanishida quyonning ichaklari zararlanib, keyinchalik jigari shikastlanadi va natijada aralash forma boshlanadi. Invaziyaning yashirin davridan keyin quyonchalar loxaslanadi, odatdagidek harakatchanligi yo'qolib, qornini yerga berib yotadi. Ishtahasi pasayib ozuqa yemay qo'yadi. Qorin bo'shlig'i shishadi va og'riq beradi, axlati suyuqlanib, bazan shilliq va qon aralash bo'ladi. Kasal quyonlar o'sishdan qoladi, oriqlaydi, jun qoplami hurpayib turadi. Siydik ajralishi tezlashadi. Bazan so'lak ajralish kuchayib, burun shilliq pardasi kataral yallig'lanadi va konyuktivit rivojlanadi. Jigarda yallig'lanish jarayonlarini boshlanishi bilan organizm nimjonlashib, quyon tashqi muhitga e'tiborsiz bo'lib qoladi va ozroq yotadi. Ishtahasi yo'qoladi, qorni shishgan bo'lib, o'ng tomonini bosib ko'rganda og'riq sezadi. Ko'rinarli shilliq pardalari sarg'ayadi, oyoqlari va bo'yin mushaklari shol bo'lib, qaltiray boshlaydi va 7-10 kundan keyin nobud bo'ladi.

2- rasm. *Eimeria medianing* rivojlanish bosqichi: 1 – sporozoid; 2–4 – birinchi va keyingi generatsiya shizontlarning rivojlanishi; 5 – merozoitlar; 6 – mikrogametnarning rivojlanishi; 6 a – makrogametnarning rivojlanishi; 7 – mikrogametalar; 8 – zigota (oosistalar); 9 – quyon organizmidan chiqqan, sporaga o'ralmagan oosista; 10–12 – sporogoniya.

Yosh quyonlarni quyonxonalarda me'yordan ortiq saqlash, quyonxonalarda mikroiklim - muhitining yomonlashuvi har xil yoshdagilarni qo'shib boqish, oziqlantirishning sifatsizlanishi kabi sabablar quyon organizmining tabiiy chidamlilik (rezistentlik) darajasini keskin pasayishiga va kasallikka tez beriluvchan bo'lib qolishiga olib keladi. Kasallikni tarqatuvchi asosiy omil kasal va kasallikdan sog'aygan quyonlar hisoblanadi.

Xulosa va amaliyotga takliflar: Quyonlar eymerozining oldini olish maqsadida quyonlarni alohida kataklarda, ochiq havoda yoki isitilmagan xonalarda toza saqlanishi zarur, to'shamalarni xar kuni yangilab turilishi, yem va suv beradigan idishlarni vaqti-vaqti bilan qaynoq suv ta'sirida ishlovdan o'tkazilishi zarur.

1. Beriladigan omuxta yemlar vitamin va mikroelementlar bilan boyitilishi kerak.
2. Quyon bolalarini onasidan ajratilayotgan davrda ximioprofilaktika tadbirlarini amalga oshirish zarur.
3. Kasallikni oldini olish maqsadida quyonlarni to'rtli kataklarda saqlash lozim.
4. Adabiyot ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki quyonlarning invazion kasalliklari ichida eymerioz keng tarqalgan, sohani rivojlanib borayotganligini inobatga olib uning tarqalishi diagnostikasi va zamonaviy kimyoprofilaktikasini o'rganish, amaliyot va ishlab chiqarish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Prezident qarori PQ-4576-son Chorvachilik sanoatini davlat tomonidan qo'llab qo'vvatlashning qo'shimcha chora tadbirlari to'g'risida.

2. A.G'.G'afurov., R.B.Davlatov., O'.I.Rasulov. // Veterinariya protozoologiyasi (O'quv qo'llanma). Samarqand-2013. 83-87 b.
3. A.G'.G'afurov., R.B.Davlatov., O'.I.Rasulov. // Qishloq xo'jalik hayvonlarining protozoy kasalliklari. Samarqand-2010. 80-83 b.
4. B.Sayitqulov., H.Salimov., A.Oripov., K.Norboyev. / Veterinariya mutaxassislari uchun qisqacha ma'lumotnoma. Toshkent-2015. 213-215 b.
5. B.A.Elmurodov., A.K.Turdiyev., N.Nabiyeva. // Quyunchilik o'quv qo'llanma. Samarqand-2018. 72-73 b.
6. B.S.Salimov., A.S.Daminov. / Zoologiya.Toshkent-2018. 35-38 b.
7. P.S.Haqberdiyev., F.B.Ibragimov. // Veterinariya protozoologiyasi va araxnoentomologiyasi. Toshkent-2020. 94-99 b

UDK: 619:636.2:616-006.446

QORAMOLLAR LEYKOZIDA INFEKSION JARAYONLARNING KECHISHI

Magistrant: Ismoilov A.I.,

Ilmiy rahbar: v.f.n., Ruziyev Z.E.

Annotatsiya: Qoramollar leykozida infeksiyon jarayon - qo'zg'atuvchi bilan zararlangan organizmda kuzatiladigan o'zgarishlar majmuasidir. Kasallikning yashirin davri, belgilarining boshlanish, rivojlanish va so'nish bosqichlari infeksiyon jarayonni tashkil etadi.

Kalit so'zlar: leykoz, infeksiyon jarayon, virus, leykotsit, serologik reaksiya, qon zardobi, limfotsit, sintsiya.

Kirish. Qoramollarning leykoz kasalligi - o'sma tabiatli surunkali infeksiyon kasallik bo'lib, kasallik chaqiruvchi tarkibida RNK saqlovchi virus hisoblanadi. Qon hujayralari ishlab chiqaruvchi to'qimalarda (qizil ilik, taloq va limfa tugunlarda) to'la yetilmagan qonning yadroli elementlari (limfoblast, prolimfotsit, gemogistioblast, monoblast va boshq.) paydo bo'lishi va ularning qon oqimiga chiqishi hamda ichki organlarda o'smalarning paydo bo'lishi bilan xarakterlanadi.

Leykoz kasalligi qoramollarni nobud bo'lishi, majburiy so'yilishi, go'shtning yaroqsizligi, sut va bola olishning keskin kamayishi, naslchilik xususiyatlarining keskin yo'qotilishi, ayniqsa, naslchilik xo'jaliklariga katta iqtisodiy zarar yetkazadi.

Material va metodlar. Kasallikning qo'zg'atuvchisi RNK saqlovchi onkogen virus bo'lib, Oncornavirus avlodiga, Retroviridae oilasiga mansub. Qoramollar leykozi virusi morfologik jihatdan boshqa turdagi hayvonlar leykozi virusiga o'xshashdir. Antigen tuzilishi jihatidan esa bir-biridan farq qiladi. Leykoz virusi-onkornavirus – S turi, diametri 110-120 nm, sferik shaklda va markazida elektron qattiq 40-90nm lik nukleoid joylashgan. Virusni tashqi qobig'i 2 qavatli membranadan iborat, uning o'lchami doimo o'zgaruvchan bo'lgani uchun virionning ham o'lchami bir xil bo'lmaydi. Virusda ikkita asosiy antigen: ichki nukleoid antigeni– polipeptid P-24 (molekulyayar massasi 24 KD-kilodalton) va tashqi qobig' antigeni glikoprotein GP-70 (molekulyayar massasi 70 KD) mavjud. Leykoz virusi bilan zararlangan qoramollarda va boshqa tur hayvonlarda virusning ikkala P-24 va GP-70 antigenlariga qarshi virusni neytrallovchi, pretsipitat hosil qiluvchi, kompliment bog'lovchi antitelolar hosil bo'ladi. Bu holat podada, fermada leykoz infeksiyasi tarqalishini serologik (IDR, IFT) reaksiyalarida ommaviy aniqlashga yordam beradi.

Natijalar va ularning tahlili. Qoramollarning leykoz kasalligida infeksiyon jarayonning rivojlanishida bir necha davrlar mavjud bo'lib, ular quydagilardan iborat:

- Kasallikning yashirin davri;
- Kasallikning boshlang'ich davri;